ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 5 րուբլ, կէս տարվանը 3 րուբլ:
Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը և պ. Դաւթեանցի խանութում.
Յօդուածները պէտք է ուղարկել Тифлисъ, Редакція „Мшакъ."

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 9—12 ժամ (բացի կիրակի և տօն օրերից).
Յայտարարութիւնները ընդունվում են ամեն լեզվով.
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառից մի կոպէկ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Արեւելեան Հարց.—Ներքին տեսութիւն. [illegible] Նամակ Ս. Պետերբուրգից. [illegible] Նամակ [illegible]. Ներքին լուրեր.—Արտաքին տեսութիւն. [illegible]—Յայտարարութիւններ.—Բանասիրական. Համալի մասլահաթը.

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՀԱՐՑ

—

[illegible] 1868 [illegible] թ. ին, այժմ առանձին ուշադրութեան առարկայ է դառնում, այլ տեղ մի գրքոյկ Թիւր-[illegible]

[illegible] իրաւունքով շարժում են այն յօդուածները, որոնք ծանր և քննողական կերպով խօսում են Թիւրքաց պետութեան մասին մի կողմից, միւս կողմից հարաւային սլավօնացիների մասին:

Հատուրին գուցէ յայտնի չէ որ արդէն մի քանի տարի է, որ հարաւային սլավօնացիք առանձին ոյժ են գործ դնում առաջադիմութեան հարցի մէջ: Բուլղարացիներ, օրինակ, կամաւոր հարկ նշանակեցին իրանց վերա, (չը նայելով որ իրանք ճնշված են կառավարութիւնից վերցվող հարկերից) որ համայնքի մի հարկ է և որի նպատակ է միջոց տալ նոր սերունդի ամեն մի անհատին սկզբնական ուսում ստանալու: Սերբիա, 'ի հարկէ աւելի յաջող դրութեան մէջ գտնվելով, կարողացել է ոչ միայն կանոնաւոր մի կառավարութիւն հիմնելու իր մօտ, որ բաղկացած է իշխանից (կնեազ) և ժողովրդի ներկայացուցիչներից, որոնք կազմում են ժողով—սկուպչինա, ուր 122 անդամների վերա 33 ընտրված են իշխանից, մնացածները ժողովրդից: Սերբիա առանձին ուշադրութիւն դարձրել է ճանապարհների վերա, որոնք քաղաքակրթութեան պայմաններից մէկն են: Վերջապէս հիմնվեցաւ Բելգրադի մէջ և մի համալսարան, ուր պրօֆէսօրների ամբիոնները գլխաւորապէս տրվեցան այն երիտասարդներին որոնք պարապել են Գերմանիայի և Զվիցերիայի համալսարաններում և յայտնվել են իւրեանց աշխատանքներով իրանց մասնագիտութիւնից: Եւրոպայում կրթված երիտասարդութիւնից են ընտրվում մեծ մասամբ և բարձր պաշտօնեաներ, օրինակ մինիստրներ:

Եթէ համեմատենք այսպիսի թարմ ձըգտումներ, այսպիսի առաջադիմութիւն, որ նշմարվում է սլավօնական հարաւային ազգութիւնների մէջ, այն դրութեան հետ, որի մէջ ընկղմած է Թիւրքիան, բստ իւրեան հասկացվում է ումն է պատկանում ապագան Բալկանի կիսակղզու վերա (եւրօպական Թիւրքիայում):

Նորերումս դուրս եկած մի գրքոյկ Թիւրքիայի մասին, որի հեղինակն է անգլիացի պ. Լեւիս Ֆէրլի (Lewis Farley), մեզ ակներև կերպով ապացուցանում է, որ Թիւրքաց պետութիւնը ոչ միայն բարոյապէս և քաղաքականապէս բոլորովին ընկած է, այլ և իր ֆինանսների կողմից շուտով սնանկանալու վերա է, եթէ պետութեան չը յաջողվի անել նոր փոխառութիւններ: Իսկ եթէ այդ յաջողվեցաւ, պետութիւնը ճշմարիտ է ժամանակով փրկված է, բայց վաճառականութիւնը կը տանի բոլոր վնասներ և կընկնի: Պատճառը շատ պարզ է՝ ամբողջ Թիւրքիայի եկամուտը 18 միլլիօն ֆունտ ստէրլինգ է (մօտ 126 միլլիօն րուբլ), սրանից պետական պարտքը պակասեցնելու և տոկոսներ վճարելու վերա տարեկան ծախսվում է 15 միլլիօն ֆունտ ստէրլինգ, մնացած 3 միլլիօնից երկուս սուլտանի ռոճիկն է—մնում է երկրի համար, պաշտօնեաների ռոճկի, ճանապարհներ շինելու համար, զօրք պահպանելու, և այլն և այլն. մի միլլիօն ֆունտ ստերլինգ (7 միլլիօն րուբլ)... Հասկանալի է, որ բացի պետական պարտքից, պետութիւնը պարտ է և իր ծառայողներին, որոնք երբեմն ամիսներով և տարիներով զուր սպասում են իրանց ռոճիկի: Հասկանալի է որ եթէ պետութեանը յաջողվի էլ նոր փոխառութիւն անել Անգլիայում կամ Եւրոպայի այլ տէրութեան մէջ, դա միայն ժամանակաւոր օգուտ կարող է բերել պետութեանը, որովհետև նրա ազդեցութիւնը ընդարձակվում է միայն մի քանի բարձր դասերի վերա: Փողի պակասութիւն լինելով երկրի մէջ, վաճառականութիւնը 'ի հարկէ չէ կարող ծաղկել, մանաւանդ որ վիճակագրական թըւերը ցոյց են տալիս թէ դէպի Թիւրքիա շատ աւելի արդիւնք է ներս բերվում, օտար երկիրներից քան թէ այդտեղից վաճառահանվում դէպի այլ երկիրներ: Տնտեսական այդ ողորմելի դրութեան պատճառը 'ի հարկէ ճանապարհների բացակայութիւն է, որ սախ-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՄԱԼԻ ՄԱՍԼԱՀԱԹԸ

—

Կուզիան աստղի պէս էլի լուս ննգա. էլի բայղուշի պէս բերանս բաց իմ անում. Լաւ բան չէ միզ համա, ասումիք. ամա մի վախենաք, ոչովու գեթ չիմ անի. ոչովու վրա փիս չիմ խօսի.

Ինչ ունինք փիս, ինչ պակասութին կայ միր մէջը. ամէն բանով լի ինք. ամէն բանով բախտավուր. կինք ըլի օղունգա, վուր կանենաք էսքան լաւութինը վայլի.

Գանա էս հանգի էլի քաղաք կուլի աշխըքումը, ինչոր միր քաղաքն է. գանա էս հանգի էլի մարթիք կուլին, ինչոր մինք ինք. Աստծուն պիտի փառք տանք վուր մէնակ միզ համա է պարպի, իր բոլոր ողորմութինը գլխի միզ վրա է փախ. Քանի աշխարք ու իրգիր միզ էրնէկ է տալի. Փռանգստանը վիս էկագրէրա. ջէր շատ տարի պիտի նրանցը վուր միզ հասնին. թող չնուրհ բերին միզ մօդ վուր խիլք սովրին. մարթութին, տեսնին թէ արհիստն ինչ բան է. աթմարթին ինչիր կանա ծաղկեցնի գեղնի էրեսին.

Վունցոր գուզիք վիկալէք միր քաղաքը. թէ շինութինները. թէ քուչէքը. թէ խալխը. թէ առուտուրը. թէ ուսումը. թէ բոլորի չուր մէրեքը. ջրերը. ծղարօէքը... ով կանա միր առաջկը կորի.

Ղուրթ, էսէնց էլ քաղաք, վունց որ միր աթագան բարաղան Աստըծէն օրհնած Թիփլիզ քաղաքն է. Աստուծ մէնակ բնութինն էրիտ միզ ու շնհուրքը. մնացածը գլխի միր ձերով ինք շինի. միր քրտինքով առաջ բերի. Էսղադա էլ աշխատանք կուլի ինչ մինք աշխատանք ինք կրի. բերնի ջուրը գնում է մարթունը, իփոր մէ բարձր տիղ դլխիր է գնում ու էնդանից թամաշա անում միր քաղկին. Ջուրս կուզմը՝ Մախաթի, Սօլօլակի, Թածմինդի դրդեալ սարերը դրդեալ մերով ծածկած է, ծառիր կայ վուր օխտանասուն տարեկան աւելի կուլի. ինչ բարաթ բարաթ թրչունք ասիս իրանց վաթանը թողիլ ին, օլքա, օլքա էկիլ ին, էս մէբումն ին բնակվում" ու առաւտեհան լիլգուն ըլլ-բուլնիրը միր գովքն ին տալի. Քռի ափնիրը Վերեմէն ինչրու Օրթաճալա տաշած քարերով գիմիր է բերած ու սերմանգած տիղիր սարքաց վրէն վուր մարթու քէփը գալիս է. քախկի անեբուն ու քուչէրուն խոմ խօսք չկայ. մէ տիղ նատամալ թող չիս կանայ գթնի թէ գուզ սաղ օր պտրտիս. լուսը լուսանում է թէ չէ գլխի մէտի քուչէքն ու մէյդնիրը աւլվում է ու ջրվում.

Ինչ տնիր, ինչ կարմունջնիր, ինչ ֆաբրիկէք, քարխանէք, բաղիր, բախչէք, չարդախիր, խաղկութին, խոպանութին, լիզու գուզէ վուր յիդ պատմէ էստունք. Վուրդի կայ, վուրդի էս հանգի բանիր. ով ունէ, վո՞ւր քաղաքն ունէ էսէնց կարք ու սարք, զարթնի միր Թիփլիզ քաղաքը.

Վունց չինեցինք էսէնց միր քաղաքը. վունց ծաղկեցրինք էսղադայ բանիրը. Փա՛հ, միզ համա ինչ կայ դժար. միր խիլքը՛, միր ուսումը՛, միր հալալութինը՛, միր արթարութինը՛, միր մարթասիրութինը՛ միր աշխատասիրութինը՛ ինչ չի կանայ գոհացնի. Դուն վուրը իժում թամաշա արա, մէկ էլ տեսար կօջօրեմէն ինչրու Խվթէրա մէյդան էրկըթէ ճամփա սարքեցինք. Մէ մարթ չկայ միր մէջը, վուր մէնակ իր ջիբի համա, էս զանդկի համա ըլի փիքր անում. Ջիբն ինչ է, էս զանդուկն ինչ է, վուր նրանցն ուրախացնինք. միր գլուխն ուփրօ մօզիկ չէ՞, միր վուրթիքն ուփրօ լաւ չին, կանց միր ախալըխի ջիբերը՞... հազիր միզ համա ինք փիքր անում, միր վուրթկերանց համա...

Էս պատճառով է, վուր միզմէն ամէն մէկը գլխուննիս համա է փիքր անում, ու գլխունքս ամէն մէկի համա... էնդուր վուր՝ իփոր գլխունքը լաւ ին, մինք էլ լաւ ինք, միր վուրթիքն էլ լաւ ին...

Էս ղարսզութինը մինք վաղ ինք իմացի ու էնէնց էլ ժամ ինք գալի... էրեխուց հաց ու պանիրի անումի պէս սովրեցրիլ ին ու սովրիլ ինք. վուր իս գլխունի համա... գլխունքն ինձ համա...

Էստումէն էն է առաջացի, վուր մէ մարդ չը կայ պարապ միր քաղկումը... մէ ալքատ չիս կանա գթնի միր մէջը... գլխունքը կուշտ, գլխունքը բաւական, գլխունքն ուրախ. Վուր ասիս՝ մէ քաղծած, մէ ծարաւ, մէ դուզ, մէ աւազակ, մէ ջիբ կտրող, մէ թալնող, մէ փախցնող, մէ գռփող, մէ գըլող, մէ խափող, մէ հաշա ուտող, մէ սուտ խօսող, մէ սուտ օրթում ուտող, մէ կուտր, մէ ուրիշի աշխատանքը տակն անող, մէկը, մէկը չը կայ, չը կայ, միր քաղկումը. Էս խօսկերը դարդակ խօսկիր է... հնուց մնացած.. բերնէ բերանն անց է կացի ու գիրինք վուր էն հանգի մարթիք էլ կան աշխըքումը, ուրիշ քաղկներումը, ամա միր քաղկումը, Աստուծ մի արասցէ... վունց կուլի. զոռով էլ ուզենաս, օրինակ ասինք, սուտ խօսիլ չիս կանա սովրեցնի ոմքնու... մէկէնիրը խօմա խսկի չի ըլի.

Ամէն մէկը հալալ աշխատանքը իր համա շինիլ է անխախտ կանոն ու թէզուզ կինծումն էլ վիրտաս, էս կանոնեմէն չի հեռանայ. գլխունքն աշխատում ին թէ մինձ, թէ պատիկ, թէ հարուստ, թէ խիղճ. գլխունքն իրանց զօրա բան ին շինում. ու ովոր բնութենեմէն, էս զանազան փորձանքներեմէն աշխատելու շնուրք չունէ ու չի կանայ աշխատի, նրանց համա, վուր թաղումն ասիս, մինձի մինձ տնիր է շինած, էնդի ամէն բանը նրանց համա էփվում ու պատրաստվում խալխի փողով.

Խալխը խիստ հարուստ է, միր խալխն իմ ասում. անհատնելի գանձիր ունէ քաղկի գանձարանումը, խազինումը. էս ինչը կու հատեցնէ միր քաղկի հարըստութինը. Հուջեմէն թէ գնում է, հուջեմէն էլ գալիս է.. գլխի խիլքով, կարքով, սարքով դարսած է գելուրն էլ, խարջն էլ.

Ջէր էս վուր ինչ գուզէ քիչ կարողութենի տէր մարթ ըլի, օրթում կերած ունէ, իր աշխատանքի տասնէն մէկը իր ձերով բերում է, քաղկի խազինէն գանձանակի պէս դնէր է ածում խալխի անունի. Հարուստնիրը խօմա էլ մարթու հիրթ չին տալի, տօպրակնիր է վուր լիքը, լիքը դարդլկում ին փողերով խալխի համա. չէ թէ տասնէն մէկը. մարթ կայ վուր տասնէն երկուսն էլ չէ խնահում. վուղչ կայանքի կէսն էլ խալխի չարը տանէ, ասում է. Այբիմի պէս գիդին վուր գրօշ չէ կորչում էն փողեմէն. գլխի էլի իրանցն է հասնում պտուղը, իրանց վուրթկերանցը.

Իժում տիս թէ վո՞նց ինք կառավարում էսղադա դօվլաթը...

Դասատա դասատա մարթիք ունինք ջոգած, վուր իրզնքէն աստղիր կու դնէր բերին. ազգլինեբու պէս կանգնած ին ու ամէն բանին ճամփայ ին տալի.

Խտակ օթ, խտակ ջուր, գլխիրով քուչէքը չըրաղ արած. մինք մութը չինք էլ գիդի թէ ինչ բան է, գիշիրով էլ էնէնց լուս է տալի քաղաքը վունցոր ցիրեկով արեգակը. քսան տիղ ախկըտանուց, եարսուն տիղ հիւընդանուց, ամէն քուչումը տաս, տասէրկու չկօլէք, մուքթ ուստէք, մուքթ հէքիմնիր, մուքթ դիղիր. բոլորիչուր գիղերեմէն դրուստ ճամփէք վուր սէլը իրան իրան գալիս է, ամէն բանի էժնութին, բոլութին, խտակ ու մաքուր ղասաբխանէք վուր, վուր վարթի հուտ է վիր ըլում.. Մէ խօսկով անմահական դրախտ է միր քաղաքը.,.

Մարթիքը խօ իրանց մէջը սէրով, միաբանութենով, անթամահ, մէկ մէկու կարիքին հասնող, մէկ մէկու աւատող, մէկ մէկու վունչից չը խնահող, մէկ մէկու համա գլուխը հիդ դրած. իրանց օրումը վունց կռիւ, վունց ղալմաղալ. դատաստանի դուռը չին էլ գիդի վուրթենն է. ինչ հարկաւուր է դատաստան. ամէն մարթ արթարութենի կշիռքը սարքած ունէ սրտումն ու աւետրանի զօրութենով վարվում. Մինք քրիստոնեք ինք, խիստ քրիստոնեք ինք... աւետրանեմէն մէ խաչ չինք ծախի միր օրումը..

Էսէնց բախտավուր ապրում ինք միզ համա ու գլխի էն չալիշումն ինք վուր էքուց էլօր միր վուրթիքը միզ վրա լաւ ապրին.

Երանի է միզ, հազար երանի.

Ինչիր իս ասում, այ Համալ. խիլքեմէզ խօմ չիս էլի. ինչ մերիք, ինչ բլբուլնիր, ինչ չաղրովնիր, ինչ իծանիր վուրթի Դավիթ. Մախաթն էլ, Սօլօլակն էլ, Թածմինդէն էլ էլի էնէնց պօլիկ արած կանգնած ին վունցոր էլիլ ին ու բլբուլնեբու մազիէր, թէ զուզիք. գլէդօէք ին մանգալի ասնգէ ռանդ պուզերով. ինչ սէր, ինչ միաբանութին, ինչ անթամահութին... դուն մէ չաղ դմակի տիղ ասա, վուր մէ քիչ թրաշինք...

Խտակ օթը վո՞րն է, խտկութինը էս խպահութինն ինչ է... հալալութինն ինչ բան է... ինչ ռանդն է... կուտվի էս կու խմվի. ձեռով բանելու չէ. զանդկումն ու ջիբումը պահելու չէ..., դուն միզ կարճ բան ասա, էս նմուշվան բան ասա, ձեռայ բան գթէ, վուր միր աճկը կըշտանայ, միր փուրը կուշտ ըլի...

Համալ

տում է արդիւնքները ոչինչ գին չունենալ այնտեղ, որտեղ նոքա արդիւնաբերվում են, որովհետև նրանք աւելի մեծ քանակութիւնով են լինում քան հարկաւոր է մօտակայ բնակիչներին—իսկ դուրս տանել հնար չը կայ՝ ճանապարհներ չը կան: Այս անտեսական գըրութիւնն է պատճառ, որ այսպիսի երկիրներում, ինչպէս Թիւրքիան է, սովը շատ յաճախ է պատահում և ոչ թէ այն պատճառով որ երկիրը բաւական բերքի չէ: Եւրոպայում սովը անհնարին է, եթէ չընդունենք մի անկարելի անցք, որ ամբողջ Եւրոպայում հունձք չը կար, չորութեան, մորեխի կամ որ և իցէ ուրիշ պատճառից—ասում ենք այսպիսի դէպք աշխարհի ամբողջ մի մասում անընդունելի է: Իսկ եթէ մի տեղ, մի գաւառում մի ամբողջ տէրութեան մէջ անգամ մի տարի հունձք անյաջող եղաւ, այնու ամենայնիւ այս գաւառին կամ տէրութեանը սով չէ սպառնում, որովհետև իսկոյն կը հասնեն ուրիշ, հարևան երկիրների արդիւնքը, որոնք աննշան կերպով աւելի բարձր գնով ծախվելով (գուցէ այդ էլ չի լինի) կը բաւականացնեն դժբաղդ երկրի բնակիչներին: Դորա համար հարկաւոր են ճանապարհներ—իսկ եթէ դրանք չը կան և հարևան երկիրը իր բերրութեամբ դրախտին էլ նմանի, չը յաջողված հունձքի հետևանքը կը լինի անողորմ սով:

Գ. Ֆէյլի առաջարկում է Թիւրքիայի կառավարութեանը որ նա փոխառած գումարները գործ դնի ճանապարհներ շինելու համար, մանաւանդ Փոքր Ասիայի մէջ ոչ թէ դանդաղ շէնք պալատներ, որոնց թիւը հազարների է հասնում Բոսֆորի վերա, առաջարկում է չը ծախսել նմանապէս այն գումարները, որոնք կարող կը լինէին ժողովրդի բարօրութեան աստիճան բարձրացնելու նոր և աւելորդ մզկիթների շինութեան վերա:—

Ս. Արծրունի

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԶԱՅՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱ ՄԻ ՀԱՄԱՌՕՏ ՀԱՅԵԱՑՔ

Արդէն յայտնի է որ երաժշտութեան (musique) բուն նշանակութիւնը շատ վսեմ է, նա մարդուս հոգւոյ վրա օգտակար, ազդու ներգործութիւն ունի, կրթում է նրա ճաշակը և ամոքում է շատ սրտերի հոշտութիւնը: Նորա ամենազօրաւոր միջոցներից մէկը այն է, որ ազնւացնում է մարդուս և նրա կեանքին մի մեծ զուարճութիւն է պարգևում: Ասել են թէ. „ինչ ազգ զուրկ է երգարանից, սէր չունի, բարբարոս է“: Փորձը և գիտութիւնն էլ արդէն մեզ այս բանում հիշտ համոզում են: Ուրեմն երաժշտութիւն ասածը մի այնպիսի արուեստ է, որ ուսուցանում է ձայները յօրինել կամ միասին այնպէս կապել, որ մարդուս ականջին հաճոյական լինի: Երաժշտութիւնը երկու տեսակ է. ձայնական (musique vocale) և գործիական (musique instrumentale): Առաջինը մէկ կամ մի քանի ձայների ներդաշնակութեամբ և կանոնին համեմատ երգելն է, իսկ երկրորդն՝ մի որ և իցէ նուագարան երաժշտութեան կանոնին համեմատ հնչեցնելը կամ ածելն է, ինչպէս են պիանօ, ջութակը և այլն: Երաժշտութեան մէջ ներդաշնակութիւնը (harmonie) այսինքն երաժշտական ձայների միասին լսուած հաճոյական միութիւնը՝ շատ մեծ դեր է խաղում և առանց որոյ երաժշտութիւնը դառնում է մի տաղտկալի անախորժելի և մինչև անգամ վնասակար բան:—Յայտնի ճշմարտութիւն է, որ մանուկների լսելիքը աւելի զարգանում են այն ժամանակ, երբ մանուկները կրթվում են այն դպրոցներում, ուր զարգացած է երաժշտութիւնը: Երաժիշտ Բախի հռչակաւոր գերդաստանը պատրաստում էր հազարաւոր հըմուտ երաժիշտներ մօտ 200 տարուայ ընթացքում: Եւ որքան առաւել կանուխ է զարգանում մանուկների լսելեաց երաժշտական կողմը՝ այնքան առաւել կարելի է յուսալ, որ նոցա ընդունակութիւնը մեծ յառաջադիմութեամբ զարգանալու է երաժշտութեան լայն ասպարիզում: Բայց կանուխ ասելով մարդուս որ ժամանակը պէտք է հասկանալ: Շատերը կը կարծեն՝ եօթը, ութը կամ տասը տարեկան հասակները, այլ ոչ, կանուխ ասածը հինգ իսկ մանուկների օրօրոցի մէջ եղած ժամանակներն են. ահա Մոցարտին կարող ենք մեզ կենդանի օրինակ առնել: Այս հռչակաւոր երաժիշտը տակաւին երեք տարեկան մանուկ լինելով, նա արդէն ակկորդներ էր որոնում կլավիկորդների վրա, վեց տարեկան հասակում նա կոնցերտներ էր տալիս, նա արդէն զանազան երաժշտական շարադրութիւններ էր յօրինում այն հասակում երբ ուրիշ մանուկները ոչ մի հասկացողութիւն չունէին ձայնանշանների (note) վրա: Մոցարտը օրօրոցումն եղած ժամանակ սկսեց երաժշտութիւնը ուսանել, նորա առաջին դասերը իր օրօրոցի վերայի անգին քաղցրաձայն և ներդաշնակ օրօրներն էին, որ նրա ուշադրութիւնը սաստիկ գրաւում էին:—Բայց սորա հակառակ տեսնում ենք նոյնպէս հասակաւորների առօրեայ փորձերը՝ չը նայելով որ նոքա մեծ ցանկութեամբ ամեն հնարք և աշխատանք գործ են դնում երաժշտութիւն ուսանել, բայց այնքան շատ չէ յաջողում նոցա:—Այս պատճառով ծնողների և դաստիարակների ուշադրութիւնը դարձնում ենք այս դէպքի վրա: Նոցա պարտաւորութիւն լինելու է, որ մանուկներին դաստիարակելու ժամանակ անուշադիր չը թողնեն և նոցա երաժշտական զարգացումը: Մանուկների երաժշտութեան սկզբնական կրթութիւնը պէտք է լինի ախորժելի և ներդաշնակ, որով հեշտ կարելի է զարգացնել նոցա նուրբ լսելիքը: Ուստի կարող ենք ասել, որ մանուկների համար առաջին դասը լինելու է օրօրոցի վրայի անգին օրօրները, որոց գեղգեղանքով նոցա նուրբ լսելիքը գրաւվում են և քաղցր ի քուն մտնելով հանգստանում են: Երաժշտութեան այս վսեմ նշանակութիւնը թէ ինչքան ճանաչած և ընդունուած է Եւրոպայում, աւելորդ էր ասել, միայն տեսնենք թէ նա մեզանում ինչպէս է ընդունուած: Մեր ազգն էլ երաժշտութեան վերոյիշեալ նշանակութիւնները ճանաչելով աշխատում է տարածել իր մէջ: Այժմ շատ ենք տեսնում մեր ազգի մէջ այնպիսի ընտանիքներ և ընկերութիւններ, ուր գործիական երաժշտութիւնը բաւականին յառաջացած է, բայց երաժշտութեան այս մասը այնքան չէ զարգացած, որ կարողանար իր առանձին տեսակը ունենալ մեր մէջ, ինչպէս են իտալականը, գերմանականը, ռուսականը և ֆրանսիականը, որ կարողանայինք ասել թէ մենք էլ ունենք հայկականը, ինչպէս որ հազարաւոր տարիներ առաջ ունէինք հնչող և թնդացող բամբռների երաժշտութիւնը: Մեր մէջ ընդունուածը վերոյիշեալ եւրոպական տեսակներով պարապմունքն է:—Ուրեմն համարձակ կարող ենք ասել, որ մենք այժմ գործիական երաժշտութիւն չունենք:—Իսկ ինչ կը վերաբերի ձայնական երաժշտութեան, կարելի է ասել, որ այս մասը մենք ունենք այժմ, բայց դեռ շատ խակ վիճակում:—Մեր երգերի մեծ մասը ունեն թէ գերմանական, թէ իտալական և մանաւանդ պարսկական եղանակներ, մնում են միայն շարականները, մեղեդիները և տաղերը, որոնց թէ եղանակները և թէ ձայնանշանները աչքի առնելով կարող ենք պարծենալով ասել, որ երաժշտութեան այս մասը մեզանում զարգացած է եղած: Բայց ափսոս որ մեր եկեղեցական երգեցողութեան ձայնանշանները իրանց նշանակութիւնները բոլորովին կորցրել են, իսկ նոցա եղանակները դարձել են անհատների սեփականութիւն, որոնք իրանց ճաշակին և քմքին համեմատ են փոփոխում, մինչև անգամ հասցնում են անախորժութեան:—Միւս կողմից պէտք է ուրախանալ, որ վեհ. Գէորգ կաթուղիկոսի օրերը մեր երգեցողութեան վրա առանձին ուշադրութիւն է դարձնվում: Այժմ մեր մէջ ձայնական երաժշտութիւնը սկսել է և կամաց կամաց կարգի է ընկնում ձայնագրութիւն անունը կրելով: Ձայնագրութեան և եւրոպական երաժշտութեան հիմնական գաղափարները համարեա թէ մի և նոյն են. եւրոպական երաժշտութեան մէջ ընդունուած ութն գլխաւոր ձայնանշանների տեղ, մեզանում գործ են ածվում շարականում մնացած նշաններից ութը իւրեանց հին անուններով:—Մեր կարծիքով հին նշանները գործածելը մի փոքր անյարմարութիւն կունենայ, որովհետև նախ՝ մեր ձայնանշանները գիտցողը չէ կարող եւրոպականին ձեռնհաս լինել, նոյնպէս և ընդհակառակը, և երկրորդ կարող են այդ նշաններով գրուած մեր շարականների եղանակները փոփոխութեանց ենթարկուել և մինչև անգամ կորչել, ինչպէս մինչև այժմ եղել են. փաստը այժմ հաստատում են, որ մեր շարականների միայն նշաններն են մնացել առանց նշանակութեան: Ձայնագրութիւնը քանի որ դեռ այնքան մշակուած և կարգի ընկած չէ՝ չէ կարող շուտով ընդհանրանալ, այլ պէտք է աշխատել և ցանկալ, որ ձայնագրութեամբ պարապողների թիւը շատանայ, միայն այն ժամանակ կարող է շուտով ծաղկել և յառաջանալ:—Տեղի սղութեան պատճառաւ զգուշանալով, որ խօսքս չ'երկարի, վերջացնենք այստեղ, մանաւանդ որ նորից դառնալու ենք դէպի ձայնագրութեան հարցը:

Յովհաննէս Սուզանաեանց

ՆԱՄԱԿ Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻՑ

Սեպտեմբերի 18.

Անցեալ նամակումս ես խոստացել էի նկարագրել այստեղի մանկավարժական ժողովի առաջին նիստը, որտեղ քննվում էր պարտադիր ուսման նշանաւոր խնդիրը. Այդ հարցը վաղուց հետաքրքրում է Ռուսաստանի մանկավարժութեան ներկայացուցիչներին, իսկ այժմ նորա յարուցանելու մօտաւոր առիթը հետևեալն էր. Ամեն տեղից լսվում են գանգատներ ուսումնարանների սակաւութեան մասին. Ուսումնարանների վարչութիւնը հրամայում են ամենախիստ կերպով կատարել մտնելու քննութիւնները, բայց չը նայելով դորան այդ ամենախիստ քննութիւնն էլ յաջող աւարտողների թիւը այնքան շատ է լինում, որ ուսումնարանը տեղ չէ ունենում նրանց համար և ստիպված է լինում նոցա մէջ ընտրութիւն անել. Նոյնը նկատվում է և բարձրագոյն ուսումնարաններում, վերջիններիցս մի քանիսը արդէն առաջուց յայտնել էին, թէ որքան հոգի կարող էին ընդունել քննութիւններից յաջող աւարտողներից *). Այս իրողութիւնները պարզ ցոյց են տալիս, որ Ռուսաստանում ուսումնարանների պահանջը անհամեմատ աւելի մեծ է, քան թէ եղածները. Աչքի առաջ ունենալով այս հանգամանքները լուսաւորութեան նախարարութիւնը առաջարկել է Պետերբուրգի քաղաքային վարչութեանը իբրև փորձ պարտադիր անել ուսումը Պետերբուրգում և որոշել մի յայտնի գումար այդ նպատակով տարրական ուսումնարաններ բանալու համար.

Մանկավարժական ժողովի նպատակն է քննել և մշակել այդ հարցը տեսականապէս և ծանօթացնել ժողովուրդը նորա հետ.

Պարտադիր ուսումը կայանում է նորանում, որ կառավարութիւնը պարտաւորում է իւրաքանչիւր մարդու ուղարկել իւր որդուն, սորա որոշեալ հասակում ուսումնարան. չուղարկողը տուգանք է վճարում կամ պատժի է ենթարկվում. Պարտադիր ուսումը արդէն մտցրած է մի քանի եւրոպական տէրութիւնների մէջ, օրինակ Պրուսիայում և Շվէյցարիայում. մասամբ նա կայ և Ռուսաստանում, այն է բողոքականների և մահմետականների մէջ, բայց նա միայն կրօնական նպատակ ունի. բողոքականների մէջ, օրինակի համար, մանուկը պարտաւոր է իմանալ այն աղօթքները, որ նա պատասխանելու է մկրտութեան ժամանակ. Այժմ հարցը նորանումն է, որ նա ընդհանրանայ և չունենայ այդ կրօնական կերպարանքը.

Հարցերը, որոնց մասին պէտք է խօսուէր, շատ բազմատեսակ էին, բայց բոլորն էլ կենդրոնանում էին հետևեալ երեք կէտի վերա՝ 1) իրաւաբանական կէտը, 2) տնտեսական կէտը և 3) մանկավարժական կէտը. Ժողովը այդ նիստում քննեց միայն առաջին կէտը.

Իրաւաբանական կէտից նայելով, ինքն ըստ ինքեան զարթում է հարցը, թէ իրաւունք ունի՞ արդեօք տէրութիւնը ստիպել իւր հպատակներին անպատճառ ուղարկել իւրեանց որդիքը ուսումնարան. Պարտադիր ուսման հակառակորդները, ի հարկէ, բացասական պատասխան են տալիս այդ հարցին. նոքա հաստատում են, թէ դորանով տէրութիւնը խառնվում է մասնաւոր մարդու ընտանեկան գործերի մէջ, թէ մի մարդու ուսում տալը բարերարութիւն է, իսկ բարերարութիւնը ոչ ոք իրաւունք չունի զօռով ուրիշի վիզին կապել. Այդ կարծիքը բաժանում են ի միջի այլոց և Շվէյցարիայի երեք կաթոլիկ կանտոնները՝ Շվից, Ուրի և Ունտերվալդէն. Նոցա մէջ պարտադիր ուսման հակառակ կուսակցութիւնը կոչւում է իրան ռամկապետական, բայց որովհետև նա միայն կաթոլիկ նահանգներումն է, այս պատճառով փոքր ինչ կասկածելի է թւում թէ արդեօք նա իսկապէս ժողովրդի օգուտն ունի աչքի առաջը, թէ մի զէնք է կաթոլիկ կղերի ձեռին, որ շատ անգամ հասարակական իրանց և այլ այդպիսի բարձր անունների տակ սովոր է ծածկել իւր մասնաւոր դասակարգական շահերը.

Սոցա հակառակ, պարտադիր ուսման պաշտպանները ապացուցանում են, թէ այդ ոչ միայն իրաւունքը այլ և պարտականութիւնն է տէրութեան. Նոքա ասում են, թէ ինչպէս որ տէրութիւնը ստիպում է ծնողներին տալ իւրեանց զաւակացը մարմնաւոր սնունդ, նոյնը պէտք է անէ նա և մտաւոր սնունդի վերաբերութեամբ. Եթէ ծնողը չը հասկանալով, կամ իւր շահասիրութեան պատճառով զրկում է մանկանը անհրաժեշտ զարգացումից, հարստահարում է նորա մտաւոր ուժերը, տէրութիւնը պէտք է պաշտպանէ իւր փոքրիկ և թոյլ հպատակի իրաւունքները.

Ուրեմն, այստեղ երկու իրաւատուներ հանդիպում են միմեանց՝ հայրը և պետութիւնը. Երկուսն էլ իւրեանց իրաւունքը հիմնում են նորա վերա թէ նոքա մանուկի շահերն են պաշտպանում, նորա ապագայ երջանկութեան մասին են հոգում (հայրն էլ այդ է ասում, որդուն ուսումնարանի փոխանակ արհեստաւորի կամ այգեպանի մօտ ուղարկելով). Բայց որովհետև այսօր բոլոր լուսաւորեալ աշխարհը խոստովանում է, թէ առանց տարրական ուսման անհնարին է կատարեալ երջանկութիւնը մարդու համար, այս պատճառով, հաւանական է, որ իրաւունքը պետութեան կողմն է. Միւս կողմից ուսումնարանն էլ պէտք է կատարելապէս համապատասխանէ իւր կոչմանը. Իսկ եթէ նա հիմնուած կը լինի հակամանկավարժական սկիզբների վերա, կը բթացնի մանուկի միտքը, փոխանակ նրան զարգացնելու, կը քայքայի նրա առողջութիւնը, ի զուր կը կորցնի նրա թանգագին ժամերը, այն ժամանակ հայրը իրաւունք ունի պաշտպանել իւր զաւակը այդպիսի վնասակար բարերարութիւնից.

Այսպիսի կամ համարեա թէ այսպիսի էր վիճաբանութեան ընդհանուր բնաւորութիւնը. Վերջնական հետևանքի ժողովը չը հասաւ, որովհետև այդ հարցը յարուցուեցաւ հենց նոյն իսկ ժողովում և անդամները անպատրաստ էին դորա համար. Հետևեալ ժողովներում անտարակոյս այս մի և նոյն հարցը առաջին տեղը կը բռնի, մանաւանդ այն պատճառով, որ նորա միւս կէտերի, տնտեսականի և մանկավարժականի մասին դեռ ևս խօսք չէ եղել.

Ն. Լ.

---

*) Յարակցութեան ճանապարհների ճեմարանը որոշել էր ընդունել 100 հոգի. Մրցառումը (конкуренція) 4-ից անցաւ, այսինքն, ամէն աշակերտից առանձնապէս, կամ, որ մի և նոյն է, բոլոր աւարկաներից միջին թւով 4 ունեցողները չընդունուեցան ճեմարանը.

ՆԱՄԱԿ ԲՈՐԺՈՄԻՑ

25 օգոստոսի

Բորժոմի կալքը գտնվում է 150 վերստ հեռաւորութեամբ Թիֆլիզից և պարունակում է իւր մէջ 71795 դեսեատին և կամ 1062 քառակուսի վերստ. Այդ հողի վրա ցրուած են 24 գիւղեր մօտ 500 ազամարդիկներով. Բացի ընիկ գիւղացիներից, որոնք բոլորը վրացիք են, այստեղ գտընվում են և մի քանի ընտանիք փոքր-ռուսներ. Այդ վերջինները թւով մինչև 200 ընտանիք հանգուցեալ Վօրօնցօվի, Կովկասի փոխարքայի, յորդորանքով գաղթեցին Ռուսաստանից Բորժոմ,—բայց դժբախտաբար առաջին տարում սրանցից մեծ մասն մեռաւ խոլերայից, որն այն ժամանակ այցելեց Բորժոմի կալքը, միւս մասն ծանօթ չը լինելով հողի յատկութիւնների, կլիմայի և կեանքի ուրիշ խնդիրների հետ, մեծ նեղութիւններ քաշելուց յետոյ կրկին վերադարձաւ Ռուսաստան, շատերն էլ չը սիրելով այստեղի սարերը և անտառները, ցրուեցան Բորժոմի շրջակայքը իրանց համար հողագործութեամբ պարապվելու յարմար տեղեր որոնելու. Ամբողջ Բորժոմի կալքը ծածկուած է բարձր ժայռոտ սարերով, որոնք կազմված են գլխաւորապէս աւազաքարից և յասպիսից. Անտառները բաղկացած են մեծ մասամբ մայրից, բացի որից կան նմանապէս կաղնի, ընկուզենի, սօս, խնձորենի, տանձենի և ուրիշ շատ տեսակ ծառեր. Անասուններից գտնվում են այստեղ եղջերու և այծ, նմանապէս արջ, գայլ, աղուէս և այլն. Թռչունների թիւն շատ փոքր է և մինչև անգամ բոլոր Կովկասում տարածեալ թռչունը, ծիտը, այստեղ չէ երևում. Մի նշանաւոր երևոյթ, որ ընկնում է Բորժոմում բնակվողի աչքին այն է, որ այստեղի ջրերում, փոքր առուից սկսած մինչև մեծ լճերը, բոլորում մեծ քանակութեամբ գտնվում է կարմրախայտ ձուկն (ֆորել). Բացի բազմատեսակ բոյսերից և հարուստ բնութիւնից գնհանուէր ճանապարհորդը կը գտնէ շատ և անդ ցրուած հին եկեղեցիների, ամրոցների և աշտարակների աւերակներ, որոնք իբր վկայում են, թէ Բորժոմի ձորի բնակիչները դեռ ևս հին ժամանակներումն են ընդունել քրիստոնէութիւնը. Այստեղի գիւղականների գլխաւոր պարապմունքն է անտառներում գերաններ կտրելն, որոնք Քրով բերում են ծախելու Թիֆլիզ, Գօրի և ուրիշ տեղեր. Բացի սրանից ընիկ գիւղականներն պարապվում են երկրագործութեամբ և սիմինդրը նախադասում են միւս ուրիշ տեսակ հացերին,—փոքր-ռուսները զբաղված են պարտիզպանութեամբ, ցանելով գետնախնձոր, կաղամբ և այլն,—իսկ առև և տուրը, ինչպէս և ուրիշ տեղերում, կենդրոնացած է հայերի ձեռքում.

Բացի ռուսաց և հայոց եկեղեցիներից, որոնցից վերջինը դեռ նոր է շինվում, Բորժոմում կայ նաև

մի ժողովրդական (народная) դպրոց տղաների համար։ Այդ դպրոցը հիմնված է 70 թուականին և մինչև այժմ ստորադրվում էր Կովկասում ուղղափառ քրիստոնէութիւնը տարածող ընկերութեանը, բայց այժմ Մեծ Իշխանը պահում է իւր հաշւով, և ուսումնարանը ժողովրդականից դարձել է օրինակական (нормальная)։ Թէպէտ այստեղ կան և հանքային ջրեր, բայց ոչ ոք բժշկվելու համար չէ գալիս այստեղ, որովհետև սրանք երևելի ջրեր չեն և ոչ մի օգուտ չեն բերում հիւանդին։ Չը գիտենք որքան ուղիղ է, բայց այստեղում բնակվող բժիշկն հաւատացնում էր, թէ կանանց հիւանդութիւն ունեցող կնամարդիկները ամբողջ ամառն այդ ջրերում լողանալուց յետոյ, բաւականին թեթեւութիւն են զգում իրանց ցաւից։ Բորժոմից մի քանի վերստ հեռաւորութեամբ Ցաղվէր անուանեալ գիւղի մօտ գտնվում են և երկաթեայ ջրեր, որոնք ճշմարիտ որ մեծ օգուտ են բերում արիւնասակաւներին, ճշմարիտ ենք ասում, որովհետև մենք մեր վրա այդ ջրերի զօրութիւնը զգած ենք։ Միայն ցաւալին այն է, որ այդպիսի օգտակար ջրերի վրա մինչև այսօր Կովկասի բժշկական կառավարութիւնը պարտ ու պատշաճ ուշադրութիւն չէ դարձնում։ Ցանկալի է որ այս ջրերը կապալաւ տուած լինեն այնպիսի մարդի, որն հասկացողութիւն ունենար թէ ինչպէս պէտք է պահպանած հանքային ջրերը չփչերում։ Թիֆլիզում Ցաղվէրի երկաթեայ ջրերից ստանալ ցանկացողները, թող դիմեն Սիօնի եկեղեցոյ մօտ գտնված խանութը։ Ընթերցողին երևի յայտնի է, թէ Կովկասի փոխարքայի ամառվայ բնակութեան տեղն Բորժոմն է, և այդ պատճառաւ սա անդրկովկասեան ամարանոցներից երևելին է համարվում։ Եւ ճշմարիտ որ այստեղի տեսարանները, անտառները և օդը, հիանալի ամարանոցները և կեանքի յարմարութիւնը հազիւ թէ կարելի է գտնել ուրիշ տեղ։ Չը նայելով որ Բորժոմում կան բաւականին ամարանոցներ և թէ նրանց թիւն օրից օր աւելանում է, այնու ամենայնիւ նրանք չատ թանգ գնով են վարձվում։ Ամարանոցների ամենամեծ վարձը հասնում է (maximum) 900 ր. պակաս անձրևների ժամանակ միշտ կաթում են և այդ պատճառաւ լինում են խոնաւ և առհասարակ այստեղ ապրուստը թանկ է համեմատելով ուրիշ տեղերի հետ։ Հասարակութեան զբօսանքի համար այգում չաբաթը երկու անգամ խաղում է երաժշտութիւնը և նմանապէս լինում է պար։ Բացի սրանցից ուրիշ զւարճութիւններ չը կան այստեղ և մինչև անգամ ընթերցանութեան համար գրխանք և լրագիրներ գըտնելն չատ դժուար է։ Ուրիշ տեղերում, օրինակ Պեատիգորսկ, այգի մտնելու իրաւունք ստանալու համար ամեն ընտանիք վճարում է մի չնչին գումար և այդ հաչւից հանքային ջրերի կառավարութիւնը բերել է տալի հասարակութեան համար լրագիրներ և ամսագիրներ։ Բորժոմում մի և նոյն վարձը հասարակութիւնը վճարում է, բայց լրագիրների երեսը չէ տեսնում և զարմանալի է, որ ոչ ոք էլ այդ երեւյթի վրա ուշադրութիւն չէ դարձնում...։ Ցանկալի կը լինէր որ հանքային ջրերի կառավարութիւնը ուշադրութիւն դարձնէր այն բանի վրա, թէ ինչպէս պարն է չատերին հասուցանում զւարճութիւն, նոյն դերը խաղում է նմանապէս և ընթերցանութիւնը սովոր մարդերի համար...։ Վերջացնելով մեր այդ նամակը, մենք առաջարկում ենք մեր թիֆլիզաբնակ ընթերցողին այցելել Բորժոմի ձորը, որպէս զի ունենայ առիթ տեսնել մեր Կովկասի Շվէյցարիան...։

Պ. Կաճկաճեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, սեպտեմբերի 28

Պ. խմբագիր։ Ես և ինձ հետ իմ ընկերներս համոզուած լինելով, ինչպէս ես չատ անգամ յայտնել եմ ձեր չաբաթաթերթի էջերում, որ թատրոնը ամեն տեղ և ամեն երկրում հասարակութեան կեանքի անհրաժեշտ խնդիրներից մէկն է և այդ պատճառով, մենք թէև ոչինչ նիւթական պայմաններով կապուած չենք մեր գործունէութեան համար, Թիֆլիզի ՀԱՅ հասարակութեան հետ, այնու ամենայնիւ պարտականութիւն համարեցինք մեր հայ լրագիրների միջոցով բացատրել չեղած դեռ ևս մեր հայ-թատրոնի պատմութեան ընթացքում այդպիսի մէկ երևելի և անխմաստ ակնդգալ, ինչպէս 27 սեպտեմբերի գիշերուայ հայերէն ներկայացումի բոլորովին յետաձգելու պատճառը։

Ահա խրողութիւնը։ Մենք յայտնել էինք ձեր և «Մեղու» լրագիրների միջոցով որ մենք պայման ենք կապել Թիֆլիզի թատրոնի վարչութեան (անտրպրէնեօրների) հետ, տալ չարունակ ներկայացումներ այս ձմեռուայ սեզոնի միջոցում։

Ահա մեր ունեցած բերանացի գլխաւոր պայմանները պ. պ. Տուրօլլա և Սիէնի թատրոնի անտըրպրէնեօրների հետ։

Ես, Չմշկեան, ա) պարտաւոր էի տալ սկսուած սեպտեմբերի վերջերից մինչև մեծ պասի երկուշաբթի 8 հայերէն ներկայացումն, բ) այդ ներկայացումների համար պարտաւոր էի վճարել ամէն անգամ 160 ր. թատրոնի և նորա միջի եղած պարագայքների ունենալու իրաւունքի համար և ուրիշ խիստ պայմաններ, որոնք եթէ կը պահանջէ հարկը, ես կը բացատրեմ։

Բացի այդ ծախսը մենք ամէն մէկ ներկայացման համար պիտի վճարէինք աֆիշների և դրսից չորեր բերելու համար մօտաւորապէս 20-ից մինչև 24 ռուբլ։

Վերոյիշեալ 27 սեպտեմբերի յօգուտ սովալլուկների ներկայացումի համար մինչև գիշերուայ 6 ժամը մենք ունէինք կասսում 73 ր.

Հարկաւոր էր վճարել անտրպրէնեօրներին կանխիկ 160 ր., աֆիշների թղթի համար 3 ռուբլ (Տպագրելու վերցրել էր իւր հաշւում պ. Էնֆիաճեանի տպարանը), չորերի համար 10 ր. և մանր ծախսերի համար 1 ր. 50 կ., տան վարձ (բէպլիտցիաների համար) 6 ր. ընդամէն 180 ր. 50 կ.։ Ինչ անէինք։ Անտրպրէնեօրները պահանջում էին ըստ ամենայն իրաւանց վարձ և չէին թոյլ տալի լուսաւորել թէ թատրոնը և թէ նորա մուտքը։ Վճռեցինք յետաձգել ներկայացումը, որ չը խաբենք խեղճ հայ սովալլուկների երեւակայութիւնը և յայտնել լրագրութեան միջոցով մեր ցաւակցութիւնը դէպի այդ խրողութիւնը, որը պէտք է ամէն մէկ ազնիւ սիրտ ունեցող հայի մէջ զարթեցնէ մէկ տխուր և ընդհանուր հարց՝ ինչին է պէտք հայ հասարակութիւնը իւր հայութիւնով բազմահայաբնակ Թիֆլիզ քաղաքի մէջ...

Ընդունեցէք և այլն

Գ. Չմշկեան

Ց. Գ. Խնդրում ենք «Մեղու» լրագրի խմբագրութիւնը արտատպել այս մեր նամակը իւր թերթերում ի լսողութիւն իւր ընթերցողների։

Գ. Չ.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մենք կարդում ենք ռուս լրագիրներում որ Ռուսաստանի մի քանի քաղաքներում, օրինակ Ս. Պետերբուրգում, Մոսկվայում և Օդէսայում սկսել են փող հաւաքել Հերցէգովինայի ապստամբներից հիւանդներին, վիրաւորվածներին և սպանվածների որբ մնացած ընտանիքներին օգնութիւն հասցնելու համար։ Մի և նոյն ժամանակ մենք ուրախութեամբ լսում ենք որ և մեր Կովկասում այդ բարի գործը արձագանք է գտել և մեզանում մինչև անգամ փոքրիկ փօթիումն էլ սկսել են մասնաւոր կերպով հաւաքել նոյն նպատակով փողեր։ Լուրեր կան որ և Թիֆլիսում նոյն գիտաւորութիւն կայ։

* * *

Խմբագրութիւնս ստացաւ պ. Թովմաս Մեհեբեանցից մի հայերէն ողբերգութիւն վեց արարուածով «Ազասի» վերնագրով, որ և հասցրեց մեր հայգերասանական ընկերութեան քննութեան համար։

* * *

Շաբաթ օր, հոկտեմբերի 4-ին կը լինի Թիֆլիսի երաժշտական ընկերութեան դահլիճի մէջ իտալացի պիանիստ պ. Հօլստայնի կօնցէրտը։

* * *

Ստիպված ենք հաղորդել մի չատ տխուր երեւոյթ, որ ապացոյց է մեր հասարակական անհոգութեան և անհամակրութեան դէպի հասարակական և ազգային հարցերը։ Սեպտեմբերի 27-ին հայերէն ներկայացումն Թիֆլիսի թատրոնում յօգուտ Փոքր-Ասիայի սովալլուկների չը կայացաւ, ժողովուրդ չատ սակաւ թուով եկած լինելով ներկայացմանը։ Գնաս բարև դու խեղճ հայոց թատրոն... կեցցէ անտարբերութիւն դէպի մարդասիրական նպատակները...

* * *

«Մշակի» խմբագրութիւնը ստացաւ Աստրախանից պ. Յովհաննէս Համազասպեանից 10 ռուբլ հետեւեալ նամակով՝ «Մշակի» № 28 կարդացի ձեր յայտարարութիւնը հանգուցեալ Յովսէփ Շաղինեանցի կենդանաբանութեան մասին։ Ցաւում եմ, որ այս տեսակ պատուական աշխատութիւնը, որ չատ հարկաւոր է հայոց ուսումնարանների համար, եթէ դուք արժանաւոր էք համարում տպագրութեան, չի մնայ յաւիտեան անտիպ, Էջմիածնի ձեռագրերի նման։ Ցանկանալով չատ թէ քիչ ձեռնտու լինել Շաղինեանցի ձեռագրի տպագրութեանը, նշանակում եմ այս գործի համար 10 ռուբլ»։

* * *

Այս օրերս մենք առիթ ունեցանք այցելութիւն անել պ. Բարկանովի ֆօտոգրաֆիական գործանոցը, որտեղ մեզ ցոյց տուեցին բաւական մեծ գիրքով թէ Թիֆլիս քաղաքի, թէ կովկասեան սարերի գլխաւոր չղթայի չատ աջողված ֆօտոգրաֆիական տեսարաններ։ Պէտք է խոստովանել որ պ. Բարկանովի աշխատանքը առաջինն է իր տեսակի մէջ, թէ բնական ճշդութեան, թէ արհեստական կատարելագործութեան, թէ նկարչական գեղեցկութեան կողմից։ Կովկասեան տեսարաններից հանած ֆօտոգրաֆիական պատկերների մէջ մենք այդքան աջողված լուսանկարութիւններ տեսած չենք։ Ցանկալի է որ պարոնը չը սահմանափակէր իր աշխատանքը միայն Թիֆլիսի և կովկասեան գլխաւոր սարերի տեսարանները հանելով, այլ հետզհետէ ներկայացնէր մեզ և Անդրկովկասի այլ մասերի նոյնքան գեղեցիկ լուսանկարութիւնները։ Պատկերների գինը թանգ չէ։

* * *

«Մշակի» խմբագրութիւնը յայտնում է որ խմբագրատունը բաց է ամեն օր (բացի կիրակի և տօն օրերից) առաւօտեան 9—12 ժամ, իսկ խմբագրի հետ մասնաւորապէս խօսել ցանկացողները կարող են տեսնել նրան նոյն խմբագրատան մէջ երեկոյեան 5 ժամից մինչև 7։

* * *

„Тифл. Вѣстн." լրագրին հաղորդում են կովկասեան սարերի գլխաւոր չղթայից, որ Թիֆլիսի և Վլադիկավկասի մէջ ճանապարհը որ քանի մի չաբաթ է արդէն փակուած էր Մլետ իջևանի մօտ, սարերից ընկած քարերի ահագին կոյտերից, այնպէս որ յարաբերութիւնը բոլորովին խանգարված էր,—սեպտեմբերի 25-ին այնքան խտակեցաւ որ կառքերը արդէն կարող են անցկենալ։ Մինչև այժմ քանի մի չաբաթ չարունակ ճանապարհորդները ոտով էին անցկենում Մլետի մօտ։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԵՐՑԵԳՕՎԻՆԱՅԻ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԻՒՆԸ

Բոսնի Հերցեգովինայից, ապստամբութիւնը տարածվում է և Բոսնիայի մէջ։ Գրախովոյի շրջակայքում ապստամբները այրեցին թիւրքաց զօրանոցը և թիւրքաց զօրքը փախաւ։— Ապստամբների առաջնորդներից մինը Պօպ Զարկօ սեպտեմբերի 18 յաղթութիւն տարաւ թիւրքերի վրա Պրիպօլիի մօտ։ Թիւրքերը կորցրին 50 գերի։—Մեզ հաղորդած մասնաւոր տեղեկութիւններից երեւում է որ ապստամբները բաւական մեծ ուժով հաւաքված են Ակիլի անցքի մօտ, որ միակ անցք լինելով և րապական թիւրքիայից Հերցեգովինայի մէջ, եթէ ճշմարիտ ապստամբների ձեռքը ընկնի, այն ժամանակ Հերցեգովինցիների գործը պէտք է տարած համարել։—Բագուզայից ու հեռու, Տրեբինեէի ճանապարհի վրա ապստամբները յարձակվեցան թիւրքաց զօրքի վրա և թէպէտ պէտք է կռւից յետոյ յետ քաշվէին, բայց այնու ամենայնիւ կալանաւորեցին բաւական մեծ քանակութիւն զէնքերի և ուտելեղէնների մեծ պաշար։ Թիւրքերի կողմից սպանվեցան մօտ 200 մարդ սոլդատներ և 20 գլխաւոր պետերից։—Ռուսաց լրագիրներում տպված վերջին հեռագրից տեղեկանում ենք, որ թիւրքաց տէրութիւնը հակված է Հերցեգովինային մի քանի ազատ իրաւունքներ տալ։

ՆԱՄԱԿ ՓԱՐԻԶԻՑ

75 թ. սեպտեմբերի 15-ին

Ս. Պետերբուրգից հաղորդում են «Մշակին» հետեւեալը՝

«Այստեղի հայ ուսանողների թիւը հասնում է 100-ի։

Ով չի ուրախանալ լսելով այդ թիւը։ Մի տեղ ասուած է «ում չատ տուեցաւ, չատ էլ կը պահանջուի նորանից»։ Շատ են, բազմաթիւ են Պետերբուրգի հայ ուսանողները, չատ բան էլ կը պահանջուի նոցանից։ Սակայն չարունակենք կարդալ այդ հետաքրքիր ազգային լուրը։

«Սոցա մէջ—հայ ուսանողների մէջ—աւելի և աւելի սկսում է տարածվել և ընդունուել հայոց լեզուի գործածութիւնը (?)։ Բացի մի քանի ուսանողներից, որք գիտութեամբ չեն խօսում մայրենի լեզուով և վաճառականներից, որք ոչ մի լեզու օրինաւոր կերպով չեն խօսում, մեր ուսանողների մեծ մասը խօսակցութեան մէջ միմիայն հայերէն լեզու է գործ ածում»։

Ինչ, Պետերբուրգի հայ ուսանողները հայերէն են խօսում,—միթէ։ Այդ ինչ զարմանալի բան է. այդ ինչ պարծանք է մեզ համար. այդ ինչ մեծ քայլ է որ առաջ են դնում նոքա. այդ ինչ ախորժելի լուր է հայ ընտանիքի համար։

Պետերբուրգի հայ ուսանողները իրար հետ խօսելու ժամանակ հայոց լեզու են գործածում։— Միթէ։ Դոցա մէջ նոր է տարածվում հայոց լեզուի գործածութիւնը։ Ապա մինչև հիմայ ինչ լեզուով էին խօսում իրար հետ։

Հա՛ հա՛ հա՛ Պետերբուրգի հայ ուսանողները հայերէն են խօսում։ Հայեր, ճշմարիտ հայեր, լսում էք արդեօք այդ բիւզանդական լուրը։ Հայրենիք զգում ես արդեօք.—որդիքդ իրանց մայրենի լեզւով են խօսում և յայտնում են հրապարակաւ։

Կարդացէք «Մշակի» 32-րդ համարում տպած այդ նոր աւետիքը։ Ուշադրութեամբ քննեցէք այդ մի քանի անմեղ խօսքերը։ Ինչ գեղեցիկ, քաղցր, դուրեկան լուր է այդ էհ. ինչ ազգային առաջադիմութեան ու հայրենիքի բարօրութեան մեծ յոյս է այդ էհ. Պետերբուրգի հայ ուսանողները հայերէն են խօսում։ Երանի մեզ, հազար երանի, հայ ուսանողներ, հայ երիտասարդներ, երանի մեզ հայեր։

Մենք մայրենի լեզւով խօսում ենք. մենք ուզում ենք բարձրացնել իր անկումից մեր աչխարհաբար լեզուն, կենդանի բարբառը և նորան ու մեզ էլ փոքր ինչ կեանք տալ, նորանով մտքեր արտայայտել—բնութեան օրէնքներին հետևել. մենք մեր ընտանիքի մէջ գործ ենք ածում հայոց լեզուն—հայ ընտանիքի և ազգութիւն կազմող էական տարրը—և մենք հրապարակաւ յայտնում ենք այդ։ Ուրախանանք, ցնծանք, զուարճանանք. այս ինչ բաղդաւորութիւն է մեզ համար։

Ահա հայոց խաւար հորիզոնի վրա նշմարվում են խաւար բծեր, այո՛ բծեր են նշմարվում. ծուր են ուսաւոր կայծերը։ Այլ ևս ոչինչ չունենք։ Ամեն տեղ, ամեն կողմը հոգեհան աւերակը իր թշուառ կերպարանքով թագաւորում է։ Ամեն գործում, ամեն բանում խառնակութիւն, անյաջողութիւն։ Միայն մի լեզու ունենք, միայն մի որոշող, կեանք խոստացող տարր ունենք և նորանով խօսելը, նորան մեր ընտանիքում ընդունելը մեծ փառք ու պարծանք ենք համարում։ Այս ինչ չինականութիւն է։

Այո՛, այդ լուրը կը զարմացնէ այն հայ (!) հասարակութեանը, որ սև մահուան քնով քնել է։ Այո՛, այդ լուրը կը զարմացնէ այնպիսի ողորմելի ընտանիքներին, որոնցից արտաքսուած, հեռացրած, հալածուած է բնական մայրենի լեզուի հնչիւնն անգամ։ Այո՛, այդ լուրը կը զարմացնէ այնպիսի մարդկանց, որոնք հայութիւնը երեսանց ցոյց տալով սրտի մէջ օձի խորհուրդներ ունեն։ Այո՛, այդ լուրը կը հիացնէ ամեն խելքով խեղճ, ոչինչ չը հասկացող, չը մտածող մարդուն։ Այո՛, այդ լուրը կը զարմացնէ հին, վնասակար, խելքով պառաւ, կեղծաւոր հայերին, այո՛, այդ լուրը արհամարհական, յիմար ժպիտ կը չարժէ արդէն աւարտած, ուսում առած, մայրենի լեզուն արհամարհող, հայոց օգուտները անպատուող գիտնականներին (?!)։ Այո՛, այդ լուրը կը զարմացնէ հայ օրիորդներին, զարգացած, կրթուած, լուսաւորված (!) հայ օրիորդներին, ամեն հայկական բան ոտի տակ գըցող պատուելի հայ տիկիններին։ Իսկ ազգիս խեղճ, տկլոր, նիւթապէս և մտաւորապէս քաղցած ազգիս, այդպիսի աւետիքը չէ կարող զարմացնել, չէ կարող ժպիտն անգամ չարժել, չէ կարող մխիթարել։

Ինչ, միթէ անբնականութիւն չէր լինիլ որ հայերը պարծանք համարէին իրանց մայրենի լեզւով խօսելը. միթէ անճոռնի բան չէ հրատարակել լրագրում, հրապարակական կերպով յայտնել թէ այս ինչ հայ պարոնները հայերէն են խօսում։ Եւրոպան որ լսէ, ինչ կասէ, գիտնական մարդիկ որ լսեն թէ հայ ուսումնական, փոքր ի չատէ կըրթուած չրջաններում նոր է մտնում, նոր է ընդունվում մայրենի լեզուի գործածութիւնը, ինչ կասեն, ինչպէս կը նայեն մեզ վրա։ Ամօթ մեզ համար, ամօթ... այս ինչ խայտառակութիւն է։

Անցեալ օրը խօսք ունեցայ մի հասկացող եւրոպացու հետ հայերի մասին։ Բանն այնտեղ հասաւ, որ ես ասեցի թէ կան չատ ուսումնարաններ, կան չատ ընտանիք, վերջապէս կայ հայ հասարակութիւն, որ ոչ մի բառ անգամ չեն կարողանում, կամ չեն ցանկանում արտասանել, երկու խօսք խօսել իրանց մայրենի լեզւով այն ամենահարկաւոր, անհրաժեշտ միջոցներին անգամ։ Չեր հաւատում ինձ պարոն եւրօպացին։ Դուք, ասում էր, ինձ հետ հանաքներ էք անում։ Ցետոյ առաջ էի բերում բոլոր հանգամանքները և ուզում էի աւելի լաւ բացատրել մեր դրութիւնը։—Այդ ոչինչ, պատասխանեց մի առանձին ձայնով եւրօպացին, այդ հասարակական ցաւերը յայտնի են, բայց ինչ դժուարութիւններ դուզէ լինեն պէտք է յաղթել և գոնէ աչխարհիս մէջ իւրաքանչիւր ազգ որոշող, ինքնուրոյն դրութիւն տուող տարրը—լեզուն—ձեռքից չը պէտք է թողնել, այլապէս ազգութիւնը կամ մի որ և իցէ ազգին պատկանելը անհասկանալի, անմեկնելի բաներ են։ Այս ասելուց յետոյ իսկոյն ինքը հարցեր առաջարկեց ինձ

որ այն անտարբերները գոնէ հոգով, սրտով, բանով, գործով հայեր են։—Նոյնպէս ոչ, պատասխանեցի ես։—Ապա ուրեմն ինչո՞վ էք նոցա հայեր ճանաչում։—Չը... գիտեմ, ճշմարիտ, պատասխանեցի ես, շատ տարակուսելի խնդիր է... Ուզում էի ասել եկեղեցով, բայց վախեցայ, որովհետեւ գիտէի որ իսկոյն կասէր, ապա աղանդաւոր, բողոքական, կաթօլիկ հայերը, հայեր չեն. ինչ կարող էի պատասխանել այս իրաւացի հարցմունքին. հէնց այդ պատճառով լռեցի...

Անցան գնացին այն ժամանակները, երբ մի հայ իր լեզւով խօսելով զարմանք էր պատճառում մինչեւ անգամ մեր ուսումնականներին. անցան գնացին այն օրերը, երբ հայ լրագիրները լցնում էին իրանց էջերը բիւզանդական, ողորմելի լուրերով, տեղեկութիւններով և վիճաբանութիւններով. Պէտք է գնան կորչեն այսուհետեւ հին ուղղութիւնները. Նոր ժամանակ է այժմ, նոր կեանք, նոր ուղղութիւններ պէտք են, հարկաւոր են մեզ։ Մասնաւոր լուրերը չը պիտի հրատարակուեն։ Լրագիր ասած բանը մի մեծ մատեան է, ուր միայն տեղ պիտի ունենան հասարակական, ընդհանուր, ամեն տեսակ ուշադրութեան արժանի լուրերը, լրագրութիւնը միայն գորանով պիտի զբաղուի.

Ինչ հիանալի լուր կը լինէր էհ, եթէ մի լրագիր հրատարակէր թէ, Կիրակոսեանի կամ Մարտիրոսեանի կինը նոր հայերէն սովորելով խօսում է. Մի խօսքով մխիթարանք է որ կը լսէր հայոց ազգը.—այնպէս չէ՞.

Սակայն ես հեռացայ պ. պ. հայ ուսանողներից.—Մի օր ես ձեզ խոստացայ ամբողջ Եւրոպայում ցրուած հայ ուսանողների վիճակագրութիւնը կազմել և ուղարկել. դեռ ես չեմ վերջացրել. Միայն մի քանի տեղեկութիւններ կը տամ. փարիզի մնաց—գոնէ ներկայումս այսպիսի դրութեան մէջ է—40 հայ ուսանողների վրա աւելացան Լօնդօնի մէջ կորած 15 ոչխարներ։ Այսօր «Մշակից» տեղեկանում ենք, որ Պետերբուրգում 100-ի է հասնում հայերէն խօսող հայ ուսանողների թիւը։ Մասնաւոր նամակով ինձ հաղորդում են որ Մօսկվայում 30 հոգի կան. Չը գիտեմ որքան են գտնվում Գերմանիայում, Զուիցերիայում, Ռուսաստանի զանազան համալսարաններում, գուցէ և Աւստրիայում—ո՞վ գիտէ, որ միասին գումարէի և ուղարկէի ձեզ. Ինչ և իցէ անձ արդէն 185 հոգի, միայն թւով ինձ յայտնի հայ ուսանողներ։ Եւ այս քիչ չէ, համարեա մի ամբողջ նոր, պատրաստուած սերունդ է։

Եթէ մինչեւ այսօր հայ ուսանողութիւնը իր դերը չէ հասկացել կատարելապէս, կը հասկանայ արդեօք երբ կաւարտէ իր ուսման ընթացքը. Ո՞վ կարող է պատասխանել այս հարցին։ Ո՞ւր են Նախորդ ուսանողները։ Ինչ են շինում։

Շատ է տարել, շատ է սպասել մեր խեղճ ազգը, մի հինգ տարի էլ կը համբերէ, մի հինգ տարի էլ աչքը ճանապարհից չի հեռացնիլ, էլի կը սպասէ. Յետոյ տեսնենք մեր ակար, մերկ, անօգնական մայրը ի՞նչ կընդունէ, ի՞նչ կը ստանայ իր հասակ առած զաւակներից, ինչով կը մխիթարուի, ինչպէ՞ս կազատուի իր տնտեսական, մտաւոր և մի խօսքով հասարակական ցաւերից ու վէրքերից... ո՞վ խօսելու ունի թող խօսի. Ես դեռ շատ բաներ ունեմ ասելու, բայց այժմ չեմ կարող խօսել. Թշուառ հանգամանքները առ այժմ ինձ ստիպում են լռել... Յարոյ

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Թիֆլիսի քաղաքային Դումայի մէջ յարուցւեցաւ վերջին նստերում ջրանցքի հարցը. Այդ խնդիրը վճռելու համար սեպտեմբերի 29-ի նիստի մէջ ընտրվեցաւ ձայնաւորներից մի յանձնաժողով 7 անդամներից բաղկացած. Տեղի պակասութեան պատճառով այս անգամ յետաձգում ենք ջրանցքի խնդրի վրա մեր կարծիքը յայտնելու.

***

Թիֆլիսի իտալական օպերայի վարչութիւնը բերել է տալել Իտալիայից մի նոր բաս, որ կը բաժանէ դերերը հին բասի պ. Վեկկիի հետ. Նոր երգչի ազգանունն է Սակկարդի. ինչպէս լըսել ենք նա առաջին անգամ կը երեւայ բեմի վրա «Ֆաուստ» օպերայում Մեֆիստոֆելի դերում.

***

Մենք շնորհակալութեամբ ստացանք պ. դոկտոր Յ. Ա. Անանովից նրա գիտնական աշխատանքը „Ueber die Phosphenylige Säure" վերնագրով. Այդ քիմիական հետազօտութիւնը մեր հայրենակից երիտասարդը որ Գերմանիայումն է ուսել, ներկայացրած է ներկայ 1875 թւին Ցիւրիխի համալսարանին, դօկտորական աստիճանը ստանալու նպատակով.

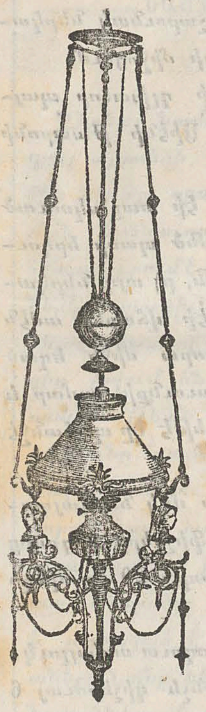

ДЕПО ЛАМПЪ

Ефрема Цатурова

ТИФЛИСЪ, противъ Музеума въ домѣ Шабурова.

Ե. ԾԱՏՈՒՐԵԱՆԻ լամպաների խանութում ստացվեցան այս օրերս մեծ քանակութեամբ ամենակատարելագործված զանազան տեսակի ԼԱՄՊԱՆԵՐ, Փարիզի, Բերլինի և Վիեննայի ամենանշանաւոր գործարաններից։

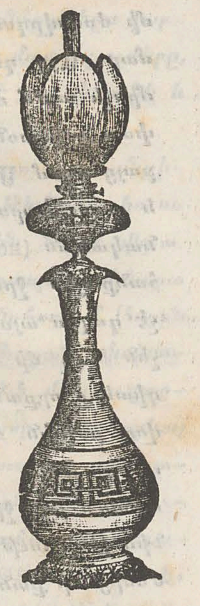

2 (6)

Въ субботу, 4-го Октября
въ залѣ Музыкальнаго Общества
данъ будетъ

КОНЦЕРТЪ

Альфонсомъ ГОЛЬШТЕЙНОМЪ
Съ участіемъ Г-жи *Салацкой*
Начало въ 8 часовъ

Մօտ ժամանակներս Մոսկվայում հրատարակուեցաւ Ռ. Գրիգորեանցի «ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԵՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ» տետրակները ծխական ուսումնարանների համար և վաճառվում է Բագվում աշխատասիրողի մօտ իւրաքանչիւր օրինակը 20 կոպ.

Օտարաքաղաքացիք կարող են դիմել 'ի Բագու այս հասցէով. Въ Баку Аваку Лазаревичу Гргорьеву, въ Армянскомъ Училищѣ. 1 (2)

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Անդրկովկասեան ԱԿՑԻԶԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ, ունենալով տեղեկութիւն որ Երեւանեան նահանգում լուր տարածվեցաւ իբր թէ աղի վրա յունվարի 1-ից 1876 թ. ակցիզ մտցնելու պատճառով, կը բարձրանայ աղի վրա գինը և որ քիչ աւել լուրը շատերին կը ստիպէ աղի պաշար անել ապագայ գործածութեան համար, գնելով այդ աղը այժմեան կապալառուներից, իր պարտաւորութիւն է համարում հաղորդել աղ գործածողներին, որ յունվարի 15-ին 1874 թ. ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ հաստատված Պետական Խորհրդի կարծիքի և 1876 թւին կապալով տալու Անդրկովկասեան աղահանքերի կանոնների հիման վրա, աղի վրա ակցիզը սահմանված է հետեւեալ չափով՝ խոշոր քարի աղի վրա 10 կօպէկ պուդից, իսկ մանր աղի վրա 5 կօպէկ պուդից և Կուլպի ու Նախիջեւանի աղահանքերից դուրս չը պէտք է անցնէ հետեւեալ գնից՝ խոշորը 15 կօպէկ պուդը և մանրը, որ մնում է քարի աղի կոտրելուց 8 կօպէկ պուդը։ Այդ գնի մէջ (15 և 8 կօպէկ պուդի համար) որ պարտաւորիչ է աղահանքերի գալու կապալառուների համար աղը արդիւնագործութեան տեղի վրա ծախելու ժամանակ, պարունակվում է ինչպէս ակցիզ (10 կամ 5 կօպէկ պուդից), նոյնպէս և իւրաքանչիւր պուդի համար վճարը։ 2 (3)

Մամուլի տակից դուրս եկաւ

ԴԱՍԱԳԻՐՔ ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԵԱՆ

Հայ դպրոցներու համար

Հ. Ղուկասեանց

Հրատարակութիւն Վարդանեան և ընկ. գրավաճառանոցի

Գինն է 45 կ. գումարով առնողներին 40 կ. Այս ընթերցարանը իւր նմանների մէջ առաջինն է թէ նիւթի ընտրութեամբը և թէ լեզուի կողմից. հարուստ է մանաւանդ բարոյական, բընապատմական բովանդակութեամբ յօդուածներով և ընտիր բանաստեղծութիւններով.

Ցանկացողները դիմում են նոյն գրավաճառանոցը հետեւեալ հասցէով՝ Въ книжный магазинъ Вартановъ и К-°. въ Тифлисѣ

2 (2)

Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

ՄԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ, Կլասիկական գիմնազիոնի, գիպլոմ ունեցող, կամենում է պարապել պատուութեամբ կլասիկական պրօգիմնազիայի առարկաներից։ Կամեցողք կարող են դիմել այս հասցէով։ ԿՈՒԿԻԱ, Խաձալեան փողոցի վերայ, սուդի դէմուդէմ, տուն Մուրադեանի։

2 (3)

ՄԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ գիմնազիստ ցանկանում է ԴԱՍԵՐ տալ գիմնազիական բոլոր առարկաներից մինչեւ 6-որդ դասատունը։ Հարցնել „Մշակի" խմբագրութեան մէջ։

9 (10)

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 2. — Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Ց Ո Յ Ց — ԹԻՖԼԻՍ. 1875.

ԹԻՖԼԻՍԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ (Հոկտեմբերի 1-ին)	Ր.	Կ.
Ոսկին (պօլուիմպերիալ)	5	90
Բամբակ Երեւանու	—	—
" Ամերիկայի սերմից	—	—
Բուրդը Թուշի	7	80
" Թարաքամի	4	50
Շաքարը ռսի (բրօցկու)	8	—
" մեւս տեսակը	7	50
" գզգրան, տրանսիտ	4	50
" մաքուր վճարած	7	50
Շաքարաւազը Ռուսի	6	80
Ղանդա Լիլանի լաւը	17	50
" Մօկօ շատ լաւը	18	50
" Մարաքինկօի ցածր	13	—
Ալիւրը Երեւանի	1	—
Ալիւրը Գեանջու հասարակ	1	—
" Շորագեալու	1	5
Գարին	—	60
Մոմ	10	40
Փոխանակագիր Պօլսի	6	60
" Գալըէժի	4	38
Լօնդօնի կուրսը (Օդեսայի վերայ) 1 լիրան արժէ է	7	26
Մարսէլ և փարիզ 348 Ֆր. արժէ	100	

ՀԵՌԱԳԻՐ	Ր.	Կ.
Կովկասի և Անդրկովկասի գըլխաւոր քաղաքները	1	
Նոր-Նախիջեւան	1	
Մօսկվայ, Ս. Պետերբուրգ, Նիժնի-Նօվգորոդ	2	
Աւստրիա	2	75
Անգլիա	3	75
Գերմանիա	2	63
Թիւրքիա	3	
Ֆրանսիա	3	50

ՆԱՒԵՐ (Շրջական գիծ)

Օդեսայից փօթի (ամառը) հինգշաբթի ժամը 2-ին կէսօրից յետոյ։

փօթիից Օդեսա կիրակի 6 ժամին կէսօրից յետոյ։

Օդեսաից փօթի (ձմեռը) հինգշաբթի 3 ժամին։

փօթիից Օդեսա հինգշաբթի առաւօտեան։

փօթիից Կ. Պօլիս երկուշաբթի առաւօտները։

Կ. Պօլսից փօթի կիրակի առաւօտները։

(Ուղղակի գիծ)

Օդեսայից փօթի երկուշաբթի 3 ժամ. կէսօրի։

փօթիից Օդեսա Շաբաթ 8 ժամ. առաւօտ։

ՓՕԹԻ-ԹԻՖԼԻՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

Թիֆլիսից մինչեւ փօթի (ճանապարհորդների գնացքը) 9 ժամին 36 րօպէ առաւօտեան։ Մինչեւ Միխայլօվօ (խառն գնացքը) երեկոյեան 4 ժամ. 54 րօպէ։

	առաւօտ.	երեկոյեան
Թիֆլիսից	9. 36	4. 54
Գորի	12. 32	9. 11
Միխայլօվօ	2. 15	11. 25
Քութայիս	8. 33	
փօթի	11. 44	

	առաւօտ.	
փօթիից	8. 40	
Քութայիս	11. 59	
Միխայլօվօ	5. 56	1. 06
Գորի	7. 33	3. 36
Թիֆլիս	10. 16	7. 24

Թիֆլիս գալիս է ճանապարհորդների գնացքը երեկոյեան 10 ժամին 49 րօպէ։

Տեղերի գինը Թիֆլիսից

	I կլաս.	II կլ.	III կլ.
Մցխէթ	90	68	38
Գորի	3. 20	2. 40	1. 33
Սուրամ	5. 22	3. 92	2. 18
Քութայիս	9.	6. 75	3. 75
փօթի	13. 1	9. 75	5. 42

ՓՕՍՏ

Ընդունում է

Ռուսաստան և Եւրոպա ամեն օր, բացի կիրակի։

Երկուշաբթի

Երեւան (Ջուլֆ, Պարսկաստան) Օզուրգէթ, Ախալցխայ, Բէլի Կլիւչ, Բագուի և Գանձակի նահանգ (ծանր փօստ)։

Երեքշաբթի

Սև և Ազով ծովի ռուս նաւահանգիստներ (ձմեռը) Բագուի և Գանձակի նահանգներ (թեթև փօստ)։ Նուխի (Ցարսկի կօլօդցի, Ջաքաթալ, Սղնախ, Թէլաւ, Լագօդէխ) թեթև փօստ։

Չորեքշաբթի

Երեւան, (Ջուլֆ, Ալէքսանդրապօլ, Նոր-Բայազեդ) Ջուղդիդ։

Հինգշաբթի

Սև և Միջերկրական ծովի տաճկաց նաւահանգիստներ։

Ուրբաթ

Երեւան (Ջուլֆ, Պարսկաստան, Ալէքսանդրապօլ) Օզուրգէթ, Ախալցխա, Բէլի Կլիւչ, Սև և Ազով ծովի ռուս նաւահանգիստներ, (ամառը), Բագուի և Գանձակի նահանգները (թեթև փօստ)։

Շաբաթ

Նուխի, (Ցարսկ. կօլօղ. Ջաքաթ. Սղն., Թէլաւ).

փօթի-թիֆլիսեան երկաթուղու կէտեր ամեն օր, բացի կիրակի։

ՆԱՄԱԿՆԵՐ	կօպ.
Բաց նամակը արժէ	4
Ռուսաստան նամակը	8
Գերմանիա, Աւստրիա	8
Ֆրանսիա	13
Անգլիա	8
Շվէյցարիա	8
Թուրքիա (Կ. Պօլիս	20
Թիւրքիա (ցամաք)	20
Իտալիա	8
Ամէրիկա	28
Պարսկաստան	10
Հնդկաստան	70
Եգիպտոս	27

ՓՕՍՏԻ ԿԱՌՔԵՐ

Թիֆլիսից Վլադիկավկաս ամեն օր, երկու անգամ օրը։

Թիֆլիսից Պիատիգորսկ, և Ստավրապօլ հինգշաբթի և շաբաթ օրերը 6 ժամին առաւօտեան։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ԲՕՐՍԱ

(Սեպտեմբերի 19-ին)

Լօնդօն մի րուբլ արժէ $32\frac{13}{16}$ պէնս (փոխանակ 40 պէնս)։

Փարիզ մի րուբլ արժէ 343 սանտիմ (փոխանակ 400 սանտիմ)։

Առաջին 5% փոխառութեան տոմսակ	$227\frac{1}{2}$
Երկրորդ	221
5% բանկի տոմս. 1 շրջանի	$99\frac{1}{2}$
" " " 2 "	$99\frac{1}{2}$
" " " 3 "	—
5% րէնտա	103
Ազօվ Դօնի բանկի ակցիաներ	200
Օդեսայի Առեւտր. բանկի ակցիաներ	195
Ս. Պետերբուրգի քաղաքային կրեդիտի ընկերութ. օբլիգացիաներ	$92\frac{1}{2}$

«ՄՇԱԿԻ» ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ

—Վաղարշապատ. Հայկ Արամեանց, Ձեր յօդվածը դժուար թէ կը տպվի. Մենք ինչ գրում ենք հնարած չէ, բայց դժբաղդաբար հիմնված հաստատ փաստերի վրա։ Եթէ այդ իրողութիւնները չարունակվին, մենք էլ կը շարունակենք գրել։

—Վաղարշապատ. Ե. Ս. Մ. Ձեր նամակը ստացանք։

Дозволено цензурою 1 Октября 1875 г. Тифлисъ

Типографія Меликова

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ